

Jacek Leońsk

Ekologia społeczna Floriana Znanickiego

Diametros nr 9, 148-152

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Leoński

Diametros nr 9 (wrzesień 2006): 148–152

EKOLOGIA SPOŁECZNA FLORIANA ZNANIECKIEGO

W myśli socjologicznej pojęcie ekologii społecznej (zwanej też ekologią człowieka) związane jest z dokonaniem szkoły chicagowskiej. Jej tezy zostały sformułowane w latach dwudziestych minionego stulecia przez Roberta Parka i jego współpracowników¹ i były stosowane w badaniach socjologicznych jego uczniów. Także w późniejszych dziesięcioleciach ekologia społeczna pojawia się w koncepcjach rozmaitych badaczy społeczeństwa, którzy nadają jej różny sens teoretyczny². Początkowo przedstawiciele szkoły chicagowskiej w prosty sposób przenosili z nauk przyrodniczych na społeczeństwa ludzkie mechanizmy ewolucji i współzawodnictwa. Szybko jednak przedstawiciele innych orientacji teoretycznych w socjologii (humanistycznej, kulturalistycznej, funkcjonalnej) wypracowali własne ujęcia ekologii społecznej (ekologii człowieka). Zwrócono uwagę na badanie sposobu tworzenia wzorów stosunków społecznych przez grupy adaptujące się do nowego środowiska społecznego (np. migrantów)³. Zajęto się głównie zagadnieniami równowagi społecznej, adaptacji i zmiany społecznej.

Jednym z tych, którzy mieli bezpośredni kontakt z twórcami szkoły chicagowskiej i wypracowali własny pogląd na zagadnienie ekologii

¹Zob. Park, Burgess, McKenzie [1925] oraz Park [1935].

²Zob. np. Hawley [1950].

³Zob. Marshall [2004] s. 72.

społecznej był Florian Znaniecki. Ten wielki socjolog próbował pokazać, że istotną rolę w zachowaniu równowagi społecznej i w kształtowaniu środowiska społecznego człowieka odgrywa proces wychowania. Stwierdził, „że wychowanie jest to działalność społeczna, której przedmiotem jest osobnik będący kandydatem na członka grupy społecznej, i której zadaniem, warunkującym faktyczne jej zamiary i metody, jest przygotowanie tego osobnika do stanowiska pełnego członka”⁴. W związku z tym uczony sugeruje, że staranna analiza działalności wychowawczej wymaga uwzględnienia dwóch wielkich obszarów socjologicznych. Pierwszy z nich, nazywany społecznymi warunkami wychowania, zaleca zbadanie grup społecznych, „do których wychowanie przysposabia osobnika”, drugi z nich, nazwany społecznym przebiegiem wychowania, dotyczy metod „urabiania osobowości wychowywanej jednostki”⁵.

Nie ma powodów, by odrzucać sformułowane przez F. Znanieckiego poglądy, mimo że zostały sformułowane w latach 1928 (ukazanie się pierwszego tomu „Socjologii wychowania”) – 1930 (ukazanie się tomu drugiego). Ich aktualność jest podkreślana współcześnie przez wielu autorów. I tak, Zygmunt Bauman, pokazując znaczenie poglądów Znanieckiego, napisał z sarkazmem: „Wśród takich powszechnie dziś przyjętych, a dawniej kacerskich wierzeń wypada wymienić m. in. lansowany przez Znanieckiego pogląd, że to raczej wiedzione wartościami działanie (**interakcja**, jeśli chodzi o ścisłość) niż „rola”, powinno być ogniskiem i punktem wyjścia dociekań socjologicznych i budowy teoretycznych modeli. W pracach Znanieckiego ludzie pojawiają się w wizji socjologicznej jako aktorzy, istoty działające; wszystko pozostałe pojawia się w tej wizji jako łączny, choć niekoniecznie celowy czy oczekiwany, wynik ich wzajemnych oddziaływań. To założenie przeobraziło się jednak od tamtego czasu w kamień węgielny analizy socjologicznej; zostało podniesione do rangi „nowego socjologicznego paradygmatu” w nader wpływowym piśmiennictwie Antoniego Giddensa, o którym – nie jak o Znanieckim – głośno”⁶. I jeszcze jedna wypowiedź, pokazująca aktualność teorii Znanieckiego, jej głębokość, a co za tym idzie, przydatność do analizy socjologicznej, także problemów wychowania. Sformułowała ją Elżbieta Hałas: „Jego projekt socjologii jako jednej z nauk o kulturze wciąż jest propozycją inspirującą i trudno byłoby się zgodzić ze stwierdzeniem, że został w pełni zasymilowany przez socjologów, że nowatorskie koncepcje tego uczonego stały się już powszechnie przyjętymi idiomami języka teorii socjologicznej. Socjologia, według poglądu Znanieckiego, jest nauką o systemach społecznych jako szczególnym rodzajem systemów

⁴ Znaniecki [2001] s. 21.

⁵ Tamże.

⁶ Bauman, Znaniecki [1999] s. 103.

kulturowych. Zaproponował on kulturalistyczną analizę składu i struktury systemów społecznych: działań społecznych i interakcji, stosunków społecznych, społecznych osób oraz grup społecznych, a także społeczeństw rozumianych jako kompleksy grup instytucjonalizowane przez jedną grupę dominującą: polityczną, narodową czy eklezjalną⁷.

Nie bez przyczyny zwrócono uwagę na dobór tych cytatów. Obok uniwersalności i nowoczesności poglądów wielkiego socjologa wskazują na teoretyczną identyfikację jego poglądów. Chodzi mianowicie o zwrócenie uwagi: 1) na humanistyczny charakter socjologii i badanych przez nią obiektów, w tym także procesu (procesów) wychowania oraz uczestników tego procesu (procesów); 2) kulturowy (kulturalistyczny) charakter stosunków społecznych, a tego typu stosunkiem jest wychowanie. „Socjologowie muszą nie tylko pokazać, że ciągle istnienie swoistych systemów kulturowych zależy od aksjonormatywnie uporządkowanej interakcji społecznej, lecz również, że owe związki między swoistymi systemami kulturowymi są związkami pośrednimi, powiązaniem poprzez stosunki społeczne, wszelka zaś integracja kulturowa jakiejś zbiorowości zależy ostatecznie od organizacji społecznej” – pisał Znaniecki⁸.

Zawarta zatem w obu tomach *Socjologii wychowania* treść pozwala wyraźnie uchwycić przedstawione wyżej poglądy. Pierwszy tom *Wychowujące społeczeństwo* odnosi się do wspomnianych wcześniej społecznych warunków wychowania (czyli badania grup społecznych przysposabiających wychowanka) i – obok środowiska społecznego, rodziny, szkoły, nauczyciela – zwraca uwagę na zależność zadań wychowawczych od przyszłych obowiązków społecznych wychowanka. Przykładowo można tu wymienić następujące obowiązki: uczestniczenie w skupieniu społecznym grupy, stosowanie się do wzorów obyczajowych, zabezpieczenie materialnych warunków bytu grupy, przechowywanie kultury duchowej, lojalność wobec ustroju społecznego grupy i udział w dążeniach rozwojowych grupy. Tom drugi *Urabianie osoby wychowanka* dotyczy kwestii metod wychowania, problemu typów osobowości, osobowości społecznych i bardziej wchodzi na grunt psychologii społecznej i pedagogiki niż socjologii.

Jest jeszcze jeden powód, dla którego wybrano teorię Znanieckiego. Problematykę równowagi i adaptacji społecznej do nowych środowisk analizował on w kontekście zjawiska migracji. Florian Znaniecki rozpoczynając socjologiczną karierę naukową zajmował się właśnie polskimi emigrantami, początkowo w sposób praktyczny, później naukowy. W 1910 roku (po uzyskaniu doktoratu) przybywa do Warszawy i rozpoczyna pracę w Towarzystwie Opieki nad Wychodźcami, gdzie pełni funkcję redak-

⁷ Hałas [2001] s. 55-56.

⁸ Znaniecki [1971] s. 397.

tora wydawanego przez Towarzystwo czasopisma „Wychodźca Polski”. W każdym z wydanych zeszytów (było ich dziesięć) Znaniecki zamieszczał swój artykuł. Artykuły te stanowiły pierwsze próby socjologicznych analiz problematyki emigracyjnej. W zakresie interesującej nas tu problematyki na uwagę zasługują dwa artykuły: *Piśmiennictwo polskie na emigracji i Czytelnie polskie na emigracji*⁹. W artykułach zamieszczanych na łamach „Wychodźcy Polskiego” z łatwością można odnaleźć elementy wielkiego już później systemu socjologicznego, powstałego na bazie analizy emigracji Polskiej do Ameryki. Mamy tu na myśli pięciotomową pracę napisaną wspólnie z W. I. Thomasem *Chłop polski w Europie i Ameryce*¹⁰. Właśnie w tym dziele zostały zarysowane pierwsze elementy socjologicznej teorii wychowania, szeroko przedstawionej we wspomnianej wyżej *Socjologii wychowania*. Późniejszy tekst Znanieckiego *Podstawy ekologii ludzkiej* jest właściwie skrótownym referatem założeń, szeroko rozwiniętych wcześniej w analizach wychowania¹¹.

Reasumując, rozpatrując problem wychowania w interesującym nas tutaj kontekście ekologii społecznej, można wyodrębnić konkretne, praktyczne dyrektywy badawcze i płaszczyzny analizy:

– badanie grup społecznych przysposabiających wychowanka, a więc jego środowiska społecznego (np. rodziny, szkoły, grup rówieśniczych, mediów itp.);

– uchwycenie zależności pomiędzy zadaniami wychowawczymi a treściami obowiązków stawianych w przyszłości wychowankowi;

– badanie form skupienia społecznego grupy i ich obecności w treściach wychowawczych;

– funkcjonowanie różnych wzorów społecznych i ich związek z treściami wychowawczymi;

– dążenie do zabezpieczenia materialnych podstaw egzystencji grupy i jego obecność w treściach wychowawczych;

– obecność obowiązku przechowywania kultury duchowej w czynnościach składających się na proces wychowania;

– określenie dążeń rozwojowych grupy i ich obecność w treściach wychowawczych.

Należy zdać sobie sprawę, że przedstawiona wyżej lista płaszczyzn analizy, sformułowana na podstawie ustaleń Floriana Znanieckiego, jest tylko pewną propozycją i nie jest wyczerpująca. Można jednak przypuszczać, że w pewien sposób pozwoli usystematyzować zagadnienie wychowania osadzone w kontekście ekologii społecznej.

⁹ Szerzej na ten temat pisze Dulczewski [1984] s. 106-137.

¹⁰ Thomas, Znaniecki [1976]

¹¹ Znaniecki [1938]

LITERATURA

- Bauman, Znaniecki [1999] – Z. Bauman, *Florian Znaniecki, nasz współczesny*, w: *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego a wyzwania XXI wieku*, red. E. Hałas, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
- Dulczewski [1984] – Z. Dulczewski, *Florian Znaniecki. Życie i dzieło*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1984.
- Hałas [2001] – E. Hałas, *Symbole w interakcji*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Hawley [1950] – A. H. Hawley, *Human Ecology. A Theory of Community Structure*, New York 1950.
- Marshall [2004] – *Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. G. Marshall, red. naukowa polskiego wydania M. Tabin, PWN, Warszawa 2004.
- Park [1935] – R. E. Park, *Human Ecology*, "The American Journal of Sociology", 7/1935.
- Park, Burgess, McKenzie [1925] – R. E. Park, E. W. Burgess, R. D. McKenzie, *The City*, Chicago 1925.
- Thomas, Znaniecki [1976] – W. I. Thomas, F. Znaniecki, *The Polish Peasant In Europe and America*, Richard G. Badger, t. I i II, Boston 1918; t. III Boston 1919; t. IV i V Boston 1920; wydanie polskie, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, t. I – V, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976.
- Znaniecki [1938] – F. Znaniecki, *Podstawy ekologii ludzkiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Poznań, nr 1/1938.
- Znaniecki [1971] – F. Znaniecki, *Nauki o kulturze*, PWN, Warszawa 1971.
- Znaniecki [2001] – F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, PWN, Warszawa 2001.